

Varför löften just i kyrkan? - om rätten bakom riten

Av Rolf Nygren

1. Äktenskapsriten som rättspolitiskt problem

Den svenska vigseln har, så långt tillbaka vi kan följa den, varit en okomplicerad ceremoni vars centrala moment utgjorts av äktenskapslöftenas avgivande inför vittnen och koncensusförklaringen. Reformationen ändrade inte i sak den medeltida vigselriten. Den äldsta lutherska kyrkohandboken från 1529 framställde procederet vid äktenskapets ingående i tre steg - avgivandet av löfena, brudmässan och välsignandet av bröllops-sängen - vilket, som vi skall se fortsättningsvis, var ett direkt vidareförande av den medeltida ordningen med avgivande av inbördes löften och påbörjande av sexuellt samliv som de centrala, äktenskapsgrundande momenten. Likheten i rit motsvarades av likhet i rättsteori. Rättsligt sett tillkom äktenskapet genom just löften och samliv, oavsett om man följde katolsk eller luthersk tro och ordning. Något principiellt krav att äktenskapet måste ingås genom vigsel inför präst för att bli lagligt gällande stipulerades varken av den katolska eller den reformatoriska kyrkorätten.

Genom 1734 års lag fastslogs emellertid att legalt giltiga äktenskap endast kunde ingås genom kyrklig vigsel. Parternas "Ja!" måste alltså avges inför präst i svenska kyrkan. Rent praktiskt vann man åtskilligt på denna nyordning. Ingen behövde i fortsättningen fråga sig om två sammanlevande personer var gifta eller ej, vilket kunde vara av betydelse i affärer. Makarna själva behövde inte tveka om sina inbördes rättigheter och skyldigheter. Barnens ställning som föräldrarnas legitima arvtagare kunde bevisas på ett enklare sätt, liksom vem som skulle bära ansvaret för föräldrarnas försörjning på ålderdomen. Tredje man hade anledning att misstänka någon form av rättsligt fel i ett par makars äktenskap, om det inte ingåtts genom kyrklig vigsel. Var äktenskapet mot förmodan inte korrekt ingånget enligt lag kunde ju ett par makars ekonomiska situation förändras drastiskt eller stora överraskningar bjudas arvingarna vid arvskiftet efter dem.

Även om det alltså fanns klara rättsliga fördelar att vinna med den nya ordningen, hade nog inte dessa i sig varit den rättspolitiska avsikten bakom lagändringen. Den var främst dikterad av omtanke om effektiv kyrkotukt och församlingsdisciplin. Problemet låg, om nu saken ses från prästernas synpunkt, i att folk gifte sig genom trolovning och sänggående i så oklara och oprecisa former, att många äktenskap framstod som rättsligt dubiösa. Var de sammanlevande personerna verkligen gifta med varandra eller levde de i synd?

Sedan landskapslagarnas tid hade äktenskap börjat med fästning, vid vilken det kommande äktenskapets ekonomiska villkor och de två släkternas åtaganden bestämdes. Hade fästfolket givit varandra äktenskapslöfte i samband med fästningen och därefter påbörjat samlivet var deras äktenskap i själva verket redan påbörjat enligt kanonisk rätt. Den reformatoriska äktenskapsrätten bröt, som vi nyss framhållit, inte med den kanoniska doktrinen att äktenskap uppkom genom inbördes löften och sexuellt samliv. Både Luther och de svenska reformatorerna höll fast vid den kanoniska rättsprincipen att fästning med åtföljande "sängelag" var "rätt äktenskap", även om vigsel aldrig skedde.

I praktiken uppfyllde emellertid många fästningar inte enkla formkrav. Det var ofta svårt att bevisa vad som faktiskt lovats av parterna. Vilka löften hade egentligen givits? Var de avgivna i full frihet? Hade fästfolket verkligen förstått innebörden av sina löften? Var en fråga som "Vill du gifta dig med mig?" följt av ett "Ja!" gällande som äktenskapslöfte? Om man inte uppfyllde den kanoniska rättens normer, var äktenskapet emellertid i något avseende behäftat med fel och viktiga rättsverkningar kunde inte inträda. Följden blev att många kom att leva i vad de trodde vara riktigt äktenskap, men som inte var det. Andra visade sig vara lagligen gifta utan att egentligen veta om det.

Helt naturligt försökte kyrkan redan på medeltiden få fästningen fullbordad med vigsel, eftersom vigseln medförde att löftena måste avges öppet och frivilligt inför vittnen. Med löftena offentligt avlagda kunde de nygifna flytta samman, symboliskt uttryckt så att de "delade säng och säte". En rättspolitik med tydligare formkrav på dagordningen, fr a genom löftenas avgivande vid en offentlig ceremoni i kyrkan, fick under 1500-talet ett stort antal anhängare på både katolskt och protestantiskt håll. På båda sidorna om konfessionsgränsen handlade det om att lösa ett och samma rättspolitiska problem: att åstadkomma ordning. Tridentinerkonciliet beslöt därför 1563 att föreskriva vigsel inför präst som villkor för äktenskapets giltighet, men det skulle komma att ta hundratals år för den nya regeln att slå igenom, om den nu någonsin gjorde det i hela katolska kyrkan.

Tridentinerkonciliet beslut fick paralleller också bland de reformerade kyrkorna. Även här gick politiken ut på att värna ordning, reda och klarhet. Under senare delen av 1500-talet hade t ex de svenska prästernas attacker mot den oprecisa och stundom kanske rent av röriga hanteringen av fästningen blivit allt skarpare. Med 1571 års kyrkoordning och än mer

genom Nova Ordinantia 1575 - "Röda boken" - blev en kursändring märkbar, som gick ut på att göra vigseln obligatorisk. I princip fasthöll kyrkoordningen vid den äldre reformatoriska principen om vad som grundade "rätt äktenskap", men tillade att ingen ostraffat fick gå i säng med sin fästekvinna "förrän de hava varit till kyrkan och anammat där all mans vittnesbörd och kyrkans välsignelse". Bakom kyrkoordningens bestämmelse låg uttalat omsorgen att skydda ordningen. I annat fall, hette det, kunde folk lätt skilja sig med ursäkten att de inte var vigda. Den nya hållningen signalerade samtidigt att myndigheterna var redo att hårdare kontrollera och bestraffa för- och utomäktenskaplig sexualitet. Prästerna blev lika mycket domare och straffexekutorer som evangelieförkunnare.

Den kyrkliga ortodoxin förmådde emellertid inte utan vidare genomföra sitt lagstiftningsprogram. I början av 1600-talet lyckades prästerskapet visserligen vinna ständernas bifall till ett förslag att inte längre acceptera sådana fästningar som lagliga, vilka inte ingicks inför präst, men riksdagsbeslutet blev ändå ett slag i luften. Allmogen höll helt enkelt fast vid seden att fästa sitt brudfolk utan medverkan av präst och kunde dessutom hänvisa till landslagen, som endast föreskrev att fästning skulle ingås frivilligt och i närvaro av brudens giftoman och två vittnen från vardera partens sida.

Prästerna kunde inte ändra lagstiftningen. 1642 års lagkommission intog nämligen den ståndpunkten att trolovning skulle anses lagligen giltig om blott trolovningsparets giftomän och närmaste släktingar var närvarande vid akten. Fortfarande i slutet av 1600-talet pågick denna kraftmätning om prästs medverkan vid trolovning. I 1686 års kyrkolag formulerades trolovningsreglerna så att "trolovningar skola ske med klara och tydliga ord med eller utan villkor. När nu bägge därtill säga ja förutan räddhåga eller tvång samt giva varandra handen, så är trolovningen för rättad, antingen där gives gåvor eller icke". Som formkrav uppställdes att två ärliga och trovärdiga män måste vara närvarande som vittnen vid sidan av trolovningsparets föräldrar (KL 15:10-12). Det stod naturligtvis var och en fritt att låta präst medverka, men nödvändigt var det som sagt inte. 1686 års kyrkolag uppfattade dock vigseln som trolovningsaktens naturliga avslutning.

1686 års lagkommission, som tillsatts för att ge landet en ersättning för de föräldrade lands- och stadslagarna, höll i sitt förslag till giftermålsbalk 1690 fast vid principen att det räckte med närvaro av rätt giftoman och vittnen vid trolovningsakten. Skedde trolovningen på annat sätt, kunde den efter klander av giftoman förklaras ogiltig av domstol. Lagkommissionen framhöll emellertid att en ingången trolovning skulle anses vara så bindande att det inte fick stå i de trolovades makt att bryta den genom ömsesidigt samtycke. I stället skulle domkapitlet döma till upplösning av trolovningen men bara på skäl som angavs i lag. Trolovningen kunde med detta betraktelsesätt förefalla ha konsoliderat sin ställning som äktenskaps *faktiska* inträdesrit. Det är knappast överdrivet att säga att juristerna i lagkommissionen bättre än prästerna förstod att hävda den sedan me-

deltiden hävdvunna uppfattningen om vad som konstituerade äktenskapet.

Genom 1734 års lag vann prästerna framgång i sina bemödanden. I trolovningens ställe som äktenskapets initiationsceremoni kom den kyrkliga vigseln. Det innebar i sin tur att lagstiftningen bröt med den sedan hundratals år etablerade kyrkorättsliga doktrinen. Trolovningens bindande karaktär mjukades upp i en grad som varit otänkbar tidigare. Var parterna överens om att bryta trolovningen, behövde de endast anmäla saken hos domkapitlet, som omedelbart kunde utfärda skiljebrev. Ville endast ena parten bryta, måste vederbörande åberopa vissa i lagen angivna återgångsskäl. Vid trolovningsakten skulle förutom giftomannen två vittnen från brudens och två från brudgummens sida vara närvarande. Följdes inte detta formkrav, kunde trolovningen efter klandertalan av giftomannen förklaras ogill. Trolovningen medförde äktenskapshinder, precis som tidigare, men den viktigaste rättsliga konsekvensen blev att trolovningen kunde ge upphov till s k ofullkomnat äktenskap.

De ofullkomnade äktenskapen visade i blixtbelysning vad som hände om formkravet vid inträde i äktenskapet drevs så rigoröst, som var fallet i 1734 års lag. Ofullkomnat äktenskap uppkom av olika skäl, vilka dock hade det gemensamt att mannen och kvinnan levde i eller hade levt i ett "äktenskapsliknande förhållande" utan att vara formellt vigda i den ordning, som lagen föreskrev. Mannen kunde t ex utåt ha "hävdad" kvinnan eller, efter det att hon fött barn, ha varit närvarande vid hennes kyrktagning i egenskap av far till barnet. Det ofullkomnade äktenskapet gav också kvinnan möjlighet att tvångsvis få giftorätt i mannens egendom, om mannen vägrade fullfölja trolovningen med vigsel eller drog sig undan sitt äktenskapslöfte, t ex genom att överge sin trolovade.

Flertalet ofullkomnade äktenskap skulle antagligen ha erkänts som lagligen giltiga enligt den äldre, av 1734 års lag övergivna, äktenskapsdoktrinen. Problemet var helt enkelt att parterna sagt sitt "Ja!" till varandra, men inte i den ordning som var laga form efter den nya lagens tillkomst. Som medel att ingjuta ordning i det sociala livet och strama upp folks inträde i äktenskapet var den strikta vigsellagstiftningen ganska misslyckad. Inte heller 1734 års lagstiftare förmådde nämligen bemästra det övergripande sociala kontrollproblemet att folk, trots lagens klara bud och kyrkotuktens hotande straff, ändå bildade familj utan att vara formellt vigda. Minst vart tionde barn föddes vid mitten av 1700-talet utom äktenskapet. Under förra hälften av 1800-talet, då den effektiva kyrkotukten i praktiken bröt samman, blev samboende utan vigsel så vanligt, att många med mer strikt moralsyn oroades för att landet stod inför sin upplösning. Man kan kanske förstå dem. I det sena 1830-talets Stockholm föddes åtminstone fyra barn av tio utom äktenskap.

Under de följande 125 åren stabiliserades visserligen vigselseden, antingen det nu gällde vigsel i kyrklig, frikyrklig eller borgerlig ordning. 1960-talets samboexplosion förändrade åter bilden, dessutom så radikalt att det är rimligt att säga att vigseln för många numera framstår som en

högtidlig och tilltalande rit som berövats sitt ursprungliga idéinnehåll. Man säger fortfarande till stor del "Ja!" i kyrkan, men frågan är väl om flertalet har klart för sig, varför det sker just där.

Riten lever alltså kvar, men dess idéinnehåll är dött för de flesta nutidsmänniskor. Idéinnehåll kan betyda flera saker: andligt, dogmatiskt, liturgiskt, etnologiskt, rättsligt. Vi ska diskutera det sistnämnda genom att peka på några linjer i lagstiftningen, som kan kasta en smula ljus över den inte alltför lättbegripliga rättsvärlden bakom äktenskapsriten. Varför löften just i kyrkan? Det är vår fråga i denna uppsats. För att svara på den behöver vi låta perspektivet gå 700 år tillbaka i tiden till landskapslagarnas samhälle, där löftesproblematiken rättsligt sett ursprungligen hörde hemma.

2. Formen som uttryck för germansk eller kanonisk rätt

Landskapslagarna är naturligtvis - sedda med nykter källkritik - i första hand primärkällor till de rättsordningar som gällde vid tiden för deras tillkomst. Tidigare forskning lade emellertid ett evolutionistiskt perspektiv på landskapslagarna och använde dem som "titthål" ned i vad som antogs vara äldre, germansk rättskultur.¹ De familjerättsliga reglerna i landskapslagarna och andra äldre germanska rättskällor uppfattades som kulturella sediment, vilka gjorde det möjligt att avläsa "det germanska äktenskapets" utveckling. Man tänkte sig att utvecklingen gått från roväktenskap, alltså att bruden rövades bort av brudgummen, till köpäktenskap, alltså att bruden köptes av brudgummens släkt, vilket ju av lätt insedda skäl minskade risken för släktfejder radikalt. Köpäktenskap ansågs kunna beläggas i norsk landskapsrätt, som faktiskt säger att bruden förvärvades genom "köp". Senare forskning har emellertid visat att "köp" i gammalnorskan betytt både handel och avtal om ömsesidig prestation vilket gjort brudköphypotesen mindre sannolik. Det svenska lagmaterialet medger inte ens att man diskuterar köphypotesen, eftersom redan den använda terminologin bygger på avledningar av "giva", t ex gifta, giftoman, giftermål, hemgift och morgongåva men inte av "köpa". Upplandslagen talade t ex om att mannen skall bedja om hustru "och icke taga henne med våld. Han skall gå till hennes fader --- och vinna [hans] samtycke" (UL ÄB § 1).

Att vissa delar av landskapsrätten på goda grunder kan visas vara äldre, eller t o m betydligt äldre, än själva lagtexterna är i och för sig inte konstigt. Det är emellertid nödvändigt att göra klart för sig vad man talar om: reglerna som sådana eller det sociala sammanhang, där regler av just ett visst slag hör hemma. Det har funnits en alltför stark tendens i tidigare familjerättshistorisk forskning att frikoppla rättsreglerna från deras sociala kontext, alltså att överbetona rättens textuella innehåll men bortse från dess sociala sammanhang. Reglerna skulle alltså enligt detta synsätt ha traderats ungefär som poesi och sagolitteratur. Lagarnas språkliga form

kan kanske tyda på att en muntlig "lagsaga" föregått den skriftliga versionen, men det behöver dock inte föranleda slutsatsen att lagsagan också med nödvändighet måste vara mycket äldre än lagtexten. Det kan vara så, men de traderade reglerna skulle aldrig ha traderats om de inte fyllt en omedelbart nyttig samhällsfunktion. Reglerna har använts därför att de löst konkreta sociala och ekonomiska problem så väl att man senare ansett det naturligt att på nytt använda dem i likartade situationer.

Rättsregler av det slag som möter i landskapslagarna kan därför användas för att förstå med reglerna samtida politiska händelser och sociala mönster, medan de senare, sådana de är kända från andra källor, ger begriplighet åt reglerna. Däremot är det alltför djärvt att dra slutsatsen att rättsreglerna i ett, som man kanske gärna föreställer sig, statiskt bondesamhälle som det tidigmedeltida nordiska med nödvändighet förblivit oförändrade över tiden. Saken är nog den att vi helt enkelt inte vet. Förändringar sker ofta i små steg. Yttre riter förefaller vara mer seglivade än trosföreställningarna bakom dem. Det behöver därför inte förefalla särskilt osannolikt att vi just beträffande åtminstone formerna för ingående av äktenskap kan ha att göra med sociala och etnologiska fenomen av hög ålder, låt vara fyllda med ett nytt, kristet trosinnehåll. Tolkas äktenskapsinträdets former däremot som materialiseringar av den kanoniska rätten, framstår hela dateringsproblemet som en smula irrelevant. Vi ska därför göra ett försök att läsa lagtexterna i ljuset av den kanoniska äktenskapsdoktrinen för att se om texterna kan ges en annan, "ogermansk", innebörd.

3. Riterna vid ingående av äktenskap

Landskapslagarna byggde på att äktenskap kunde ingås på två sätt: antingen genom vigsel eller genom giftermål, vilka båda måste föregås av fästning. Man har väl anledning att räkna med att också mellanformer förekommit, t ex vigsel kombinerad med bröllop, men också formlöst sammanboende. De familjerättsliga begreppen blandades i landskapslagarna. Östgötalagen talade t ex om att "nu fäster sig någon [med en] kvinna och avlar barn under trolovningen---" (ÖgL GB 5:1). Innebar det att trolovning och fästning i den rättsliga praktiken var samma sak? Det finns skäl att tro det.

Fästningen framstår i landskapsrätten som en släktangelägenhet. Två släkter, "ätter", kom inte bara överens om att gifta samman en man och en kvinna utan utskiftade också sinsemellan egendom på ett sätt, som ledde till ganska komplicerade rättsverkningar. En plausibel bild av förfarandet skulle kunna se ut på följande sätt.

Inför fästningen diskuterade den blivande brudgummens fader och närmaste släktingar äktenskapets lämplighet och ekonomiska konsekvenser. Befanns partiet fördelaktigt, sändes den unge mannen och hans fader att framföra anbudet till den blivande brudens fader, giftomannen, samt

också inhämta brudens mening om sin tillkommande. Ställde sig giftomannen positiv, fick han diskutera förslaget med sina närmaste fränder. Om dessa samtyckte, kunde båda parterna samlas till fästningsstämma, vid vilken de unga "fästes" vid varandra. Inför fästningen hade överenskommelse träffats mellan de två släkterna om de ekonomiska villkoren för äktenskapet, t ex hur mycket bruden skulle medföra i hemgift och hur stor morgongåva brudgummen skulle ge sin brud. Överenskommelsen bekräftades genom att gåvor utskiftades mellan släktherepresentanterna, varvid gåvorna fungerade som säkerhet för att överenskommelsen skulle hållas av alla inblandade parter. Fästningen blev dock inte rättskraftig genom själva transaktionen av gåvorna utan genom fästfolkets löften till varandra att ingå äktenskap i framtiden. Fästningen skyddades även genom ett antal äktenskapshinder, som förbjöd fästmän och fästkvinnor att binda sig på annat håll.

I praktiken innebar fästningen förmodligen att många fästepar också började leva samman, vilket strikt rättsligt förvandlade fästningen till ett äktenskap. Landskapslagarna förutsåg under alla förhållanden denna situation och stadgade därför att barn som avlats av fästade men ännu ej gifta föräldrar skulle räknas som fött inom äktenskapet och därmed äga fulla arvsrättigheter efter föräldrarna och föräldrarnas släktingar. Barnet gavs rätt att ta arv utan inskränkning även om det fötts innan fästningen ingåtts. Bröts fästningen, fick de mellan släkterna utskiftade gåvorna återlämnas och böter betalas till kyrkan, men trolovningsbarnets arvsrättsliga ställning påverkades inte.

Fästningsreglerna balanserade flera motstridande intressen mot varandra. För *det första* garanterades brudparets närmaste släkt medverkan i fästningsuppställningen; släktingarna hade intressen att bevaka beroende på att släktens gemensamma arvejord var inblandad på ett eller annat sätt. För *det andra* måste brudens fria ja och samtycke säkerställas, annars var avtalet inte bindande; hade hon själv varit underårig eller frånvarande vid fästningen skulle hon ha rätt att senare säga nej och få den som fäste henne fälld till böter; men hade hon varit närvarande på fästningsstämman, "då brytes deras trolovning endast om biskopen vill; han skall pröva de hinder, som är dem emellan" (UL GB 1 § 4). För *det tredje* måste giftomannens inflytande över brudens val garanteras; fästning kunde således inte ingås utan hans närvaro på fästningsstämman; den som fäste flickan utan uppdrag från giftomannen eller kränkte hans rätt, dömdes till tremarksbot. Fästningen grundade emellertid inte äktenskap med fulla rättsverkningar; för att uppnå också dessa måste fästningen fullbordas, vilket kunde ske genom vigsel och sexuellt samliv eller enbart det senare.

Vigselriten beskrevs av förklarliga skäl inte närmare i landskapslagarna. Vigseln skedde i kyrkan och dess centrala moment var som tidigare sagts de trolovades utväxling av äktenskapslöftena följt av koncensusförklaringen. Vigselakten kunde men behövde inte följas av nattvard, s k brudmessa, men detta liturgiska moment tillförde inget till rättshandlingen som sådan. Vigselns rätts tekniska styrka låg i att den dels automatiskt

medförde en prövning av om hinder förelåg mot äktenskapet, dels lät parternas löftesgivning ske inför vittnen, vilka senare kunde intyga att allt gått till på ett sätt som överensstämde med lag. Vigseln borgade helt enkelt för rättslig ordning och reda. Uttryckt på modernt språk kan man kanske säga att vigseln gjorde det nya äktenskapet rättssäkert. Det var efter företagen hindersprövning svårt för tredje man att hävda att äktenskapet var behäftat med fel. Vigselceremonins utformning garanterade att det alltid fanns vittnen närvarande, vilka senare kunde intyga vad som skett och vad som sagts. Denna rättssäkerhetsventil blev givetvis viktigare ju större ekonomiska intressen, som fanns inblandade i det nya äktenskapet.

Landskapslagarna angav att bruden efter en viss tid skulle avlämnas till brudgummen, vilket gick så till att brudparets närmaste släktingar före avfärden från brudens hem åt en högtidlig måltid tillsammans. Dess höjdpunkt var giftermålet, giptarmal, ett tal genom vilket giftomannen överlämnade bruden till brudgummen. Giptarmalet inleddes enligt upp-landslagen med att någon bland bröllopsgästerna

"äskar ljud och beder de närskylda förrätta giftermål; då skall den råda för giftermålet, som är närmaste frände. Han skall bortgifta kvinnan till mannen till heder och till hustru och till att dela hans säng, till lås och nycklar och till laga treding, och till allt det som han äger och förvärva kan i lösöre, förutom guld och hemmahjon, och till all den rätt som är uppländsk lag och helige konung Erik gav, i Fadern och Sonens och den Helige Andes namn".³

Efter giftermålet hemfördes bruden av brudgummen i *bruthlöp* - som givit hela företeelsen dess namn: bröllop. Då brudparet kommit till sitt hem följde sängledningen, som innebar att brudparet i vittnens åsyn ledades till den äkta sängen, lades på sängbolstret och fick täcket på sig. Då de sovit en natt tillsammans förutsattes att äktenskapet fullbordats sexuellt. De omedelbara rättsföljderna blev flera: mannen tillerkändes husbonde- och målsmansrätt över hustrun, alltså, fick företräda hustrun inför domstol eller mot tredje man och förvalta familjens egendom; brudens giftoman måste betala ut hemgiften och brudgummen fullborda morgongåvan till hustrun; mannen erhöll giftorätt i hustruns egendom och hustrun i mannens.

I den familjerätthistoriska forskningen har man tolkat de två momenten giftermål och sängledning som den ursprungliga germanska formen för ingående av äktenskap. Frågan är emellertid om man inte alltför lätt läst in en utvecklingstanke i texterna, som strikt källkritiskt inte riktigt finns där. Som tidigare sagts är det mycket möjligt att gamla riter kunnat leva kvar, men frågan är med hur mycket nytt innehåll. Vi ska försöka visa att både *giptarmalet* och sängledningen i så hög grad varit rituella tillämpningar av den kanoniska äktenskapsteorin och fyllt ett samtida

praktiskt-rättsligt behov att båda blir begripliga utan rättshistorisk sedimenthypotes.

4. Kanoniska rättsteorier om ingående av äktenskap

Flera av de äldsta bevarade påvliga skrivelserna till vad som skulle bli den svenska kyrkoprovinsen handlade faktiskt om familjebildningens problematik. De äldsta kända lagstiftningsdirektiven går tillbaka till början av 1150-talet. Alexander III vände sig i en skrivelse 1161 mot de oklara formerna för ingående av äktenskap. Ett par senare påvar underströk vikten av att äktenskap ingicks inför präst.⁴ Det är dock knappast sannolikt att kyrkan kunnat genomdriva en mer grundlig förändring av familjerätten förrän efter kyrkomötet i Skänninge 1248, då domkapitlen organiserades som centra för kanonisk jurisdiktion. Landskapslagarna visar att effekten av den kanoniska rättens introduktion blev så massiv att landskapsrättens regler om ingående av äktenskap faktiskt kan beskrivas som kanonisk rätt, klädd i nordiska kläder. Lands- och stadslagarna från mitten av 1300-talet bekräftar mest att utvecklingen hunnit mogna. Den legala grundstrukturen var i själva verket klar och systemet i stort sett implementerat senast vid 1300-talets början. Det leder naturligt över till frågan om hur den kanoniska rättsteorin om ingående av äktenskap såg ut?

Den kanoniska rätten kunde under sin mest formativa period - åren mellan publiceringen av de centrala kanoniska rättsdokumenten *Concordia discordantium canonum* omkr 1140 och *Liber extra* 1234 - endast under oenighet mellan doktrinen företrädare definiera vad som utgjorde äktenskapets konstitutiva element. Kyrkorätten hade i det levande rättslivet att balansera mellan två äktenskapliga grundmodeller - gynna den ena och bekämpa den andra - dels en "ecklesiastisk modell", som utgick från att äktenskapet skulle präglas av strikt monogami, oupplöslighet och fritt och otvunget val av äktenskapspartner, dels en "lekmannamodell", som ej förutsatte monogami, gav möjlighet till skilsmässa och omgifte samt gjorde partnervalet till en fråga för föräldrarna och släkten men inte för brudparet. Som beskrivning av en rättspolitisk konfliktsituation säger modellerna ganska mycket. Den ecklesiastiska modellen innehöll ett radikalt reformprogram, vars centrala mål var att skapa största möjliga frihet för individen att utan tvång träffa sitt viktigaste val i livet, men, när valet väl var gjort, omge äktenskapet med oupplösliga band. Att lekmanmodellen skulle bekämpas med alla rimliga legala medel var utan vidare klart. Reformprogrammets målsättning blev därför att stärka individen på släktens bekostnad, vilket ju var själva förutsättningen för att parterna skulle kunna ingå ett bindande äktenskapsavtal.

Att avtalet mellan bruden och brudgummen - materialiserat i äktenskapslöftena - spelade en vital roll i formeringen av äktenskapet var för flertalet kanonister ställt utom allt tvivel. Men grundade de fritt avgivna löftena ensamma ett fullgiltigt äktenskap? Därom var kanonisterna inte

ense. Man kan något förenklat säga att kanonisterna diskuterade flera alternativ. Äktenskapet uppkom *antingen* genom löften, som avgavs i allvarlig avsikt samt fritt och otvunget, vilket vi för enkelhetens skull kan kalla "konsensualprincipen", *eller* genom sexuell samlevnad, vilket vi kan kalla "koitalprincipen". Den förste store kanonisten, Gratianus, som runt 1140 formulerade den kanoniska rättens systematik och grundläggande principer och därigenom blev den mest betydande kanonisten genom alla tider, kombinerade konsensual- och koitalprinciperna. Både löften och samliv uppfattade han som nödvändiga med hänsyn till att äktenskapet var såväl en andlig förening, vilken uppkom genom den frivilliga löftesgivningen, som en fysisk förening, vilken uppkom genom sexuell gemenskap. Samlag utan äkta, fritt avgivet äktenskapslöfte gjorde inget äktenskap, ej heller löfte som inte följdes av samlag. Enligt Gratianus var det just den sexuella konsumtionen, som gav äktenskapet dess sakramentala karaktär och gjorde det oupplösligt. Ett sexuellt ofullbordat löfte var möjligt att bryta. Bolognaprofessorn Gratianus' kombination av löfte och samlag som äktenskaps konstitutiva element blev känd som "den italienska lösningen", kanske inte minst beroende på att Gratianus' ståndpunkt accepterades av flera tongivande bolognakanonister runt 1150, Paucapalea, Rolandus och Rufinus.

En annan modell byggde på den med Gratianus samtida teologen Petrus Lombardus, 1100-talets mest inflytelserike teologiske systematiker. Den innebar att äktenskapet blev ett faktum enbart genom makarnas samtycke, förutsatt att samtycket gavs i avsikt att förverkligas omedelbart. Gavs samtycket däremot i avsikt att infrias först vid en obestämd tidpunkt i framtiden, uppkom endast trolövning. Trolövning följt av samlag övergick emellertid till faktiskt äktenskap. Kopulationen reparerade m a o ett oklart löfte genom att visa att löftet redan infriats.

Petrus Lombardus' konsensualteori vidareutvecklades av flera franska kanonister till "den franska lösningen". Den innebar att bindande äktenskap uppkom antingen till följd av löften, som visade att parterna avsåg att omedelbart ingå äktenskap ("*sponsalia per verba de praesenti*") eller hade samlag sedan de tidigare utfäst sig att ingå äktenskap ("*sponsalia per verba de futuro*"). Skillnaden mellan fransmännen och italienarna låg alltså i hur man skulle betrakta löftet: fick löftet en omedelbar, konstitutiv rättsverkan eller uppkom den fulla rättsverkan först i kombination med löftets sexuella fullbordan?

Både koital- och konsensualteorierna kritiserades emellertid av en tredje kanonistgrupp, vilken tog upp ett antal tankegångar från Vacarius, en bolognaprofessor, som vid mitten av 1100-talet undervisade i romersk rätt i Oxford. Vacarius menade i anslutning till romerska rättsprinciper att äktenskap tillkom genom *traditio*, alltså överlämnande av bruden till brudgummen på samma sätt som egendom i allmänhet överfördes från säljare till köpare eller gåva från gåvogivare till gåvotagare. Traditionsprincipen, som ju egentligen borde ha passat som hand i handske till germanisternas tolkning av de svenska landskapslagarnas bröllopsceremonier

med brudens överlämnande till brudgummen, fick inte tillräckligt många anhängare för att slå igenom på lång sikt. Detta gjorde i stället den franska lösningen, som visade sig kunna accepteras av fler rättslärare än den italienska, och det fanns åtminstone två skäl för detta. I botten låg förmodligen den celibatära frustrationen inför sexualiteten som sådan, och det är möjligt att detta skapade en så negativ grundattityd till koitalprincipen att den senare blev rättspolitiskt omöjlig. En annan förklaring kan vara att kanonisterna med större och större emfas slog vakt om den enskilda individens integritet och rättigheter gentemot kollektiva makt- och intressegrupper. Det låg i deras reformprogram. Ett basalt värde i konsensualprincipen var just att den skyddade brudparets möjligheter att fritt och otvunget av föräldra- och släktintressen göra ett eget val. Konsensualprincipen gav, med ett minimum av formalitet, kyrkan möjligheter att kontrollera att otillåtet tvång och otillbörlig påverkan inte förekom vid äktenskapets ingående. Ett öppet, kontrollerat bruk av konsensualprincipen gav dessutom kyrkan medel att bekämpa två företeelser - hemliga och villkorade giftermål - vilka kanonisterna uppfattade som rättsliga avarter.

De hemliga äktenskapen, alltså äktenskap som ingåtts i rättsligt korrekta former men utan vittnen - parterna hade t ex givit varandra bindande löften utan att någon annan varit närvarande - vållade de kyrkliga domstolarna svårlösta bevisproblem. Ett hemligt och sexuellt fullbordat äktenskapslöfte utgjorde äktenskapshinder - personen som givit löftet var ju legalt sett gift - vilket därmed måste hindra ett senare, offentligt ingånget äktenskap med en annan person. Hur skulle man kunna bevisa, att det första löftet var ogiltigt om parterna senare levte tillsammans? Den part, som ville omgifte, kunde ju hävda att det första löftet aldrig varit allvarligt menat. Villkorade äktenskap ställde kanonisterna inför likartade bevisdilemman: vad hade egentligen avtalats mellan parterna och vilken verkan skulle man tillmäta avtalet, om man nu alls kunde bevisa att det avlagts? Man slapp ifrån hela denna problematik, om äktenskapslöftena avgavs offentligt i kyrkan efter en särskild ritual.

En helt avgörande betydelse för den äktenskapsrättsliga doktrinens utveckling fick två påvar, Alexander III (påve 1161-1181) och Innocentius III (påve 1198-1216). Ett grundläggande drag i Alexanders rättspolitik var att frigöra äktamakevalet från alla ovidkommande intressen. Det innebar framför allt att friheten att välja sin äktenskapspartner måste ligga i händerna på den som skulle ingå äktenskapet, och endast där. Alexander ville förenkla för parterna att ingå sin förening men försvara för dem att dra sig ur när de väl kommit i. Han byggde vidare på den franska lösningen: äktenskap uppstod genom omedelbart gällande löften som avgavs i full frihet av parter vilka uppnått tillräckligt hög ålder för att begripa rättshandlingens innebörd. Alexander uppfattade löften avsedda att gälla i framtiden som trolovning, vilken emellertid övergick till riktigt äktenskap genom samlag. Det innebar att Alexander, precis som fransmännen, räknade med två vägar in i äktenskapet, antingen den direkta vägen i

form av omedelbart verkande löften eller omvägen via trolovning följd av sexuell fullbordan vid ett senare tillfälle. Alexander modifierade likväl den franska modellen genom att i den italienskas efterföljd betona sexualitetens betydelse. Kunde löfterna ej fullbordas sexuellt, t ex genom ena parternas impotens eller ovilja, var de ej bindande.

Innocentius fullföljde i huvudsak sin företrädares linje. Fr o m det fjärde laterankonciliet 1215, som blev plattformen för hans reformprogram, var den kyrkorättsliga linjen klar: den kanoniska äktenskapsrätten byggde på Alexanders modifierade franska modell. Ett huvuddrag i den kyrkliga rättspolitikerna blev att på olika sätt säkerställa individernas fria val av äktenskapspartner. Den individuella valfriheten skulle skyddas av öppenhet, publicitet och klarhet i samband med äktenskapslöftenas avläggande. Den rättspolitiska spjutspetsen var alltså tydligt riktad mot föräldrars och släktingars rätt att få bestämma över barnens val. Samtidigt bör kanske påpekas att konsensualismen delvis motverkade målet att skydda den individuella valfriheten. Något formellt krav att löfterna måste avläggas inför präst i kyrkan stipulerades nämligen inte, men det låg i luften att lagstiftningen borde underlätta insyn och kontroll: var parterna verkligen gifta och gick det att bevisa? Vi ska nu interpretiera de medeltida rättstexterna med den kanoniska äktenskapsläran som bakgrund.

5. Fästning, hindersprövning, vigsel

Om man ska döma av lagtexternas raka lydelse fanns det bara ett moment, som var alldeles obligatoriskt vid ingående av äktenskap: fästningen. Landskapsrätterna verkar emellertid ha förutsatt att fästningen skulle följas av vigsel. Fästningen skedde alltid enligt "landets", dvs landskapets rätt. Därefter prövade prästen förekomsten av äktenskapshinder enligt kanonisk rätt och sist förrättade han vigseln. Procederet tycks ha varit ungefär detsamma rakt igenom alla uppsvenska landskapsrätter:

"Nu komma fästehjon till kyrkan och bedja om vigsel och vilja binda hjonelag. Då skall prästen tre söndagar stå i kordörren och fråga sig för, om något hinder finns för dem, så att de ej få lagligen leva samman." (DL KkB 7)

"Nu vilja man och kvinna sammanvigas; de skola säga till sin sockenpräst. Prästen skall tre söndagar i kyrkdörren kungöra, att dessa hjon äro fästa efter landets lag och de vilja efter kyrkans rätt sammanvigas---." (UL KkB 15:2)

"Nu vilja man och kvinna sammanvigas. De skola säga till sin sockenpräst. Prästen skall tre söndagar i kyrkdörren kungöra att dessa hjon äro fästa efter landets lag och de vilja efter kyrkans rätt sammanvigas. Om någon kommer inom den lysningstiden, som känner något hinder i detta mål --- som kan hindra hjonelag, då får ej prästen sammanviga dem, förrän detta mål är prövat---. (VmL KkB 20)

"Nu komma fästehjon till kyrkan och bedja om vigsel; då skall prästen lysa för dem på tre söndagar, om någon vet något hinder för detta hjonelag. Sedan skall prästen spörja, vem som är rätt giftoman---." (SdmL KkB 8)

"Fäster en man en kvinna åt sig, skall han fästa henne med fyra fastar å mannens vägnar och fyra å kvinnans vägnar. Sedan skall prästen tre söndagar i kyrkdörren kungöra, att de vilja vigas. Kommer någon och klagar över detta hjonelag, då får prästen ej sammanviga dem. Det skall prästen rannsaka med kunniga män---." (HL KkB 15:1)

Alla svealagarna visar alltså upp samma mönster. Först kommer fästningen, vilken sker i den form som landskapsrätten föreskriver, därefter företas hindersprövning enligt kanonisk rätt och sist förrättas vigseln, vars centrala moment är parternas inbördes givande och tagande av äktenskapslöftena.

6. Läran om äktenskapshinder

Hinder mot äktenskap innebar rättstekniskt sett att parterna inte kunde avlägga sina äktenskapslöften på ett sätt, som gjorde löftena bindande. Det var naturligtvis mer rationellt att i förväg undersöka om hinder förelåg mot äktenskapet än att i efterhand tvingas konstatera att högtidligt avlagda löften inte gällde. Hindersprövningen insattes därför som ett naturligt led mellan fästningen och vigseln, vilket torde visa att vigseln var ett centralt moment i äktenskapets tillkomst. Detta var däremot knappast, som tidigare forskning antagit, fallet med giftermålet. Hindersprövningen nämns - inte överraskande - bara en gång i samband med giftermål.⁵ Att vigseln framstår som så central är egentligen ganska naturligt. När skulle hindersprövningen göras, om den inte företogs före vigseln? Mellan fästningen och bröllopet eller efter bröllopet? Att ingå äktenskap utan hindersprövning och vigsel måste ju ha haft sina risker, eftersom ett utan vigsel tillkommet äktenskap kunde dömas ogiltigt av biskopen i efterhand. Samma osäkerhet uppkom däremot inte efter vigsel, eftersom denna ju måste föregås av obligatorisk hindersprövning.

Hindersprövningen skedde genom lysning tre söndagar i rad, vilket gav vem som helst i församlingen möjlighet att anmäla hinder mot det planerade äktenskapet. Församlingsprästen var skyldig att pröva anmälan. De grundläggande bestämmelserna om hindersprövning och lysning formulerades av fjärde laterankonciliet 1215. Redan följande år var lysningen påbjuden i Sverige som vigselvillkor, och landskapslagarna kodifierade lysningsförfarandet. Äktenskapshindren definierades helt av den kanoniska rätten, varför den världsliga lagen inte ens behövde beskriva dem utan endast, som t ex Östgötalagen, hänvisa till att "nu är det biskops rätt att hjonelag lösa och binda och att veta vilket som är lovligt och likaså vilket som är olovligt" (ÖgL GB KkB 28). I praktiken innebar det att biskopen kunde upplösa varje äktenskap, som vid hindersprövningen visade sig behäftat med allvarligt fel. Hur ofta hindersmål verkli-

gen kom under biskopens prövning går inte att säga, inte heller hur fullständigt påbudet om lysning faktiskt efterlevdes.⁷

Hindersprövningen innebar att två typer av hinder skulle tas i beaktande, dels absolut upplösande, så kallade dirimerande hinder, dels en svagare typ som endast upplöste äktenskapet under vissa omständigheter. De dirimerande hindren kan, grovt sett, indelas i tre slag: för nära släktskap mellan äktenskapsparterna, tvegifte och hor. Uttrycket "upplösande hinder" är egentligen missledande. Hindret blockerade nämligen själva möjligheten för parterna att ge varandra löftet om äktenskap. Ett äktenskapsavtal kunde ö h t inte komma till stånd, även om både mannen och kvinnan önskade det aldrig så hett. Om äktenskapet ändå ingicks, var det rättsligt sett ogiltigt, en *nullitet*, något som inte existerade. Barn som föddes i sådant förhållande var "oäkta", *filius nullius*, och saknade härigenom legal arvsrätt efter föräldrarna.

Redan äldre, kontinental germansk rätt hade stadgat hinder mot äktenskap, men bara i rätt upp- och nedstigande led samt mellan syskon. Den kanoniska rätten förändrade denna bild radikalt. Reglerna om släktskapsfel, ofta kallade skyldskapsregler, gick tillbaka till Mose lag och upptogs av den kanoniska rätten. Det handlade alltså om en ren auktoritetsreception av Guds lag, från vilken ingen jordisk makt kunde medge undantag eller dispens. I början av 1170-talet påbjöds en ytterst långtgående regel, som förbjöd äktenskap mellan personer besläktade med varandra intill sjunde led, men redan fjärde laterankonciliet gjorde de tre sista leden hindersfria.⁸

Två typer av *skyldskapshinder* kan för ett nutida betraktelsesätt förefalla egendomliga: svågerlaget och den andliga skyldskapen. Med svågerlag avsågs förhållandet mellan mannen och hustruns släkt samt, omvänt, mellan hustrun och mannens släkt men inte mellan de två släkterna inbördes. Från 1170-talet föreskrevs med hänvisning till svågerlaget äktenskapshinder mellan mannen/hustrun å ena sidan och mannens/hustruns släkt å den andra. Förbudet motiverades med att mannen och hustrun genom äktenskapet blev ett kött, vilket uttryckt i rättsliga termer innebar att de skulle betraktas som en person. Det måste ha legat politisk sprängkraft i skyldskapsreglerna, eftersom de ju direkt begränsade möjligheterna att skapa ekonomiska och politiska allianser mellan inflytelserika släkter.

Andlig skyldskap ansågs uppstå vid dopet mellan dopbarnet och faddrarna, mellan den döpte och den döpande, mellan den döptes syskon och faddrarna, mellan faddrarna inbördes samt mellan den döpte och faddrarnas barn. De andliga skyldskapsreglerna inskränktes dock 1215 till att gälla endast vid äktenskap mellan den döpande och faddrarna å ena sidan och dopbarnet och dess faddrar å den andra. Genom laganalogi överfördes de andliga skyldskapsreglerna även till att gälla vid konfirmationen.

Tvegifte innebar att en part ingick giftermål trots att vederbörande redan var gift med en annan. Tvegifte kunde i princip föreligga i fem olika fall:

- Den ogifta parten var inte medveten om att den andra parten redan var gift, dvs var i god tro om äktenskapshindret.
- Den ogifta parten kände till den andres äktenskap, dvs var i ond tro om äktenskapshindret.
- Båda var gifta på var sitt håll men båda i god tro om att den andra parten redan var gift.
- Båda var gifta på annat håll och i ond tro om varandras äktenskap.
- En av parterna var gift utan att veta om det.

I de första fyra fallen, som alla innehöll ett moment av ond tro om det egna eller den andra partens existerande äktenskap, kunde ett giltigt äktenskap aldrig komma till stånd. Avtalets ogiltighet berodde på att en eller båda parterna visste med sig att han eller hon inte lagligen kunde avge äktenskapslöftet. Löftet förlorade sin bindande kraft genom den onda tron och kunde därför inte grunda ett lagligt äktenskap. Även om parterna sambodde, var äktenskapet rättsligt sett lika fullt en nullitet. I det sista fallet hade äktenskapet ingåtts av båda parterna i god tro, men den goda tron visade sig vara ett misstag. Förutsättningen för avtalet hade aldrig funnits, men ingen part hade haft anledning att tro detta; en hustru hade t ex från säker källa fått veta att mannen spolats överbord i en storm, men flera år senare kom mannen plötsligt hem till hustrun som gift om sig i den fasta förvissningen att hon varit änka vid omgifet.⁹

Hor innebar sexuellt samliv mellan gifta parter. Inget horsförhållande kunde vidareutvecklas till giltigt äktenskap, eftersom bestående äktenskap förhindrade den gifta parten att avge löftet i god tro. Redan så tidigt som 1161 hade förbud stadgats för personer som begått hor med varandra att ingå äktenskap. Med hänsyn till att skilsmässa var medgiven just i fall av hor, rimmade det naturligtvis illa med en konsekvent rättspolitik att tillåta äktenskap mellan parter som fällts för hor, när skilsmässa annars var otillåten.

Ett alldeles speciellt fall av dirimerande hinder var *celibatet*. Celibatlöftet innebar ju ett löfte inför altaret att leva ogift. Det var bindande för framtiden och blockerade därför möjligheten för celibatären att i god tro avge ett äktenskapslöfte, som ju direkt stred mot celibatlöftet. Samma "rättsfigur" som vid tvegifte och hor återkom alltså även här. Det handlade om en avtalsrättsligt sett omöjlig situation. Löftet kunde inte avges med bindande verkan.

De *svagare äktenskapshindren* varierade över tiden både till antal och karaktär. Hinder att ingå äktenskap förelåg för underårig som inte uppnått laga giftasålder. Änka fick inte gifta om sig om hon inte först "avvittrat" barnen från det tidigare äktenskapet, dvs skiftat arvet efter sin döde man. Hinder förelåg också för änka att gifta om sig inom tio månader; tiomånadersterminen var naturligtvis stipulerad för att hindra att barn som avlats av den döde mannen föddes i ett nytt äktenskap, vilket kunde leda till besvärliga bevisproblem rörande faderskapet till barnet. De svaga äktenskapshindren fick endast göras gällande genom klandertalan

av den, vars intresse kränktes av hinderklausulen, eller skulle påtala felet ex officio. Något fel i parternas inbördes avtal av den typ vi mött i de dirimerande fallen förelåg emellertid inte. De svaga felen blev så att säga vilande till dess att någon anställde klandertalan. Bristande äktenskapsålder försvann ju dessutom, då underårig part passerade den föreskrivna åldersgränsen. Avgivna äktenskapslöften gällde alltså tills någon vann framgång med klandertalan.

7. Östgötalagen som testfall

Vi ska nu testa den modifierade konsensualteorin på Östgötalagen. Äktenskapets tillblivelse beskrivs som en stegvis skeende process, där världsliga och kyrkliga moment blandas. Det hela börjar med fästningsproceduren, där giftomannen spelar huvudrollen. Hans samtycke garanteras av lagen, men frånvaro av samtycke gör inte äktenskap som ingåtts mot hans vilja ogiltigt. Höga böter - motsvarande hel mansbot - drabbar dock den som berövar giftomannen hans rätt.

"Var och en som bortfäster, trolovar eller bortgifter en kvinna utan rätt giftomans samtycke, böte fyrtio marker. Äger hon någon jord, må hennes giftoman hava den, till dess han har fått¹⁰ --- av den man som fått henne till sin hustru. Äger han ingen jord, stämme han honom till tings för att få¹¹ --- eller söke få honom dömd fredlös" (ÖgL GB 6:1).

Den illegalt bortfästade kvinnans jord skulle m a o kunna användas av giftomannen som säkerhet tills fästmannen betalade böterna. Om fästmannen inte kunde betala, riskerade han att dömas fredlös.

Flocken visar att östgötalagens upphovsmän önskade hindra enskilda personer att göra sig av med släktjord mot andra släktmedlemmars vilja. Att skydda släktjorden var ett primärt socialt, ekonomiskt och politiskt intresse för dem. En kvinna tilläts inte föra fast egendom ur slakten genom att gifta sig utan giftomannens samtycke. Ingick hon ändå äktenskapet, blev den civilrättsliga konsekvensen att hon förlorade sin arvsrätt efter föräldrarna (ÖgL ÄB 1 § 1).¹² Samma bestämmelser om förlust av arvsrättighet och 40-marksbot för giftomansrån fanns emellertid stipulerade så regelmässigt i de övriga landskapsrätterna att vi har att göra med ett generellt rättsmönster.¹³ Reglerna återkommer i 1300-talets rikslagstiftning.¹⁴

Fästningen var som inledningsvis framhållits en världslig akt, genom vilken det kommande äktenskapets ekonomiska villkor fastslogs. Östgötalagen sade inte ett ord om vilka löften fästeparet gav varandra vid detta tillfälle. Fästningen var m a o *sponsalia per verba de futuro*. Lagen föreskrev att "sedan fästning har skett, skola de viga" (ÖgL GB § 6). Vigseln var alltså ett obligatoriskt moment i äktenskapets tillblivelse. Det var nu som brudparet offentligt avlade de löften, som grundade det fullgiltiga äktenskapet, alltså *sponsalia per verba de presenti*.

Östgötarätten ignorerade helt öppet giftomannens *giftarmal* och gick direkt till nästa konstitutiva moment: den sexuella sammanlevnaden:

"Sedan de äro vigda och de gå båda uppenbarligen¹⁵ i säng samman, *vare sig gifte[rmål] har skett eller ej*,¹⁶ då har hon kommit till alla rättigheter hos honom, och han har att både svara och kära för henne" (ÖgL GB § 7).

Texten visar tydligt att vigsel och giftermål kombinerades. Vigsel förekom alltid. Giftermål var en ceremoni, en familjefest, som kunde följa på vigseln, men giftermålet överförde inga rättigheter.¹⁷ Rättigheterna kom då äktenskapet fullbordats genom parternas påbörjade samliv. Försättningen av GB 7 är en briljant tillämpning av kanonisk rättsteori. Flocken gör praktisk lagstiftning av den kanoniska läran om att mannens och kvinnans löften till varandra måste fullbordas sexuellt för att ge äktenskapet full rättsverkan.

"Och om hon dör barnlös, då får han allt lösöre av hennes egendom utom hemföljden; och hon får en tredjedel av hans egendom, om han dör först. Om hon dör, förrän de ha kommit i säng samman, då har han ej rätt att få något av hennes egendom, även om de hava varit vigda. § 1. Om en av dem köper jord, sedan de äro vigda och förrän de ha kommit i säng samman, men de komma sedan samman och en av dem dör barnlös, då ärver den som lever efter så mycket som förut är sagt av den jord som förut var köpt. Men komma de ej i säng samman, då ärver rätt arvinge. § 2. Nu äro de oense: den ene säger, att vigsel har skett, och den andre, att det ej är så; då har den som vill visa, att vigsel har skett, rätt att styrka med två män inom tredje led och tolv andra därefter, att de hava blivit vigda, såsom landets lag är och kyrkans rätt."

Tydligare än så här kan man knappast visa hur östgötalagen låter de rättsliga effekterna av äktenskapslöftena vara beroende av om äktenskapet fullbordas respektive inte fullbordas genom påbörjat samliv. Är löftena korrekt avgivna och äktenskapet sexuellt fullbordat, blir arvseffekterna helt annorlunda än om endast löftena hunnit utväxlas.

Löftena vid vigseln var visserligen en sak mellan bruden och brudgummen liksom fästningen, men lagen krävde att giftomannen skulle närvara vid vigseln: "Då skall giftomannen närvara. Viger präst och är ej giftomannen tillstädes, då rånar han honom på giftomansrätten. Då skall han böta fyrtio marker eller styrka med ed av sju präster, att han har vigt med dens samtycke, som är giftoman" (ÖgL GB § 6).

Vi har alltså att göra med samma rättspolitiska intresse att skydda jordegendom som vi mött i regeln om giftomannens närvaro vid fästning. Det gällde att säkerställa giftomannens kontroll över att dottern inte tog sig friheten att ge sina äktenskapslöften till "fel" person, dvs till en som hon själv valt. Det låg alltså i det världsliga lagstiftarintresset att skydda giftomannens valfrihet, inte dotterns rätt att på egen hand välja man. De kyrkliga lagstiftarna hade m a o långt kvar till att få se det kanoniska re-

formprogrammet förverkligat. Det gällde emellertid för dem att göra det bästa möjliga av situationen och skapa en ordning, som säkerställde bevisning inför framtiden att fästepar verkligen avgav äktenskapslöftena både frivilligt och öppet, dvs föra en rättspolitik som ställde brudens och inte giftomannens intresse i förgrunden. Det skedde genom att parterna gav varandra löftena inför präst och vittnen vid vigsel. Men vigseln kunde kyrkan bara få erkänd till priset av ett långtgående skydd av giftomanna-intresset. Det rättspolitiska läget var med andra ord låst.

8. Vad innebar giftermålet?

Vilken roll spelar då giftermålet? I forskningen har gång på gång framhållits att landskapsrätterna - med undantag för linköpingsstiftets rättsordningar Östgötalagen och Gotalagen - accepterat vigsel och giftermål som likvärdiga alternativ vid ingående av äktenskap. Giftermålsformeln har härigenom uppfattats som ett för äktenskapet konstituerande moment? Det kan kanske verka lockande att tolka giftomannens ord så, inte minst därför att flockens fortsättning (i Upplandslagens version) lyder: "Nu¹⁸ ärver bonden eller hans hustru sina fränder, ärver både jord och lösöre; då skola de båda äga lösöre, och jorden skall den av dem äga som ärvde" (UL ÄB 3).

Att man kunnat ge giftermålsorden denna betydelse beror bl a på att man använt den egendomliga hermeneutiska tekniken att lyfta lagtexten ur dess kontext, trots att texten är infogad i ett logiskt sammanhang. Giftermålet beskrivs - liksom bröllopet - i ett perspektiv, som antyder konflikt och våld, inte fest och glädje. Giftermålet sätts nämligen i samband med den omständigheten att bruden aldrig kommer hem till brudgummen, därför att giftomannen vägrar lämna ut bruden till brudgummen eller att bruden råkar ut för övervåld och rån under brudloppet.¹⁹ Landslagens text kan få visa hur lagstiftningen strukturerats.

Landslagens giftermålsbalk inleds med proceduren kring fästning och konsekvenserna av tvefästning och lönskaläge med redan fäst kvinna (GB 1-2:2). Sedan följer bestämmelser om lysning, avlande av barn i fästning, skillnad i fästning på grund av äktenskapshinder samt konsekvenserna av att kvinnan väljer sin man mot föräldrarnas vilja (GB 2:3-6, 3). Bestämmelsen om lysning i GB 2:3 har ett stort intresse för vår del.

Nu sikan hon ær laghlika fest, ~~h~~a skal sokna prester ~~æ~~r sum hun bor, lysa ~~æ~~re hælgho dagha fore giftomal,²⁰ ok sikan ma han hona saklöst vighia.

(Sedan hon är lagligen fäst, då skall sockenprästen, där hon bor, på tre söndagar lysa för giftermål, och sedan må han saklöst viga henne.)²¹

Lysningen är föreskriven som villkor för vigsel, men bestämmelsen är lika mycket riktad till den vigande prästen som till brudparet. Har hindersprövning skett, kan han viga utan risk. Innebar detta också att vig-

seln var obligatorisk, precis som i östgöta- och gotlandsrätterna? Det beror på vad som menades med *ok sikan ma han hona saklöst vighia*. Var det ett obligatorium eller endast en möjlighet? Det går inte att säga enbart med ledning av texten.

Med fästningen och hindersprövningen avklarade är nu brudgummen kommen så långt att han kan ställa till bröllopet, men enligt GB 4 hopar sig problem av mindre angenämt slag:

Nu hauer mankunu fæst ok vil hionalagh byggia, þa skal han gifta manne til sig-hia siæx vikum för þen dagh sum han vil bröllöp göra. Syns hon honum forfalla lös, þa hæte viker fyrtingi marker þen sum þet gör, ok fulli honum ater kostin æfter þy sum gode mæn han miæta, tue a hvars þera væghna. Þet ær laghaforfall, æt hon siuk ær, ællæ nokur þön qual i kumin, æt þe magho ei hionalagh byggia með guz orluf ok kirkiunna ræt. Kan hon honum synias, þa fari til þingx ok taki dom til æt samna frændum sinum, ok taki vt fæste kunu sina; ok domare næmne fiura mæn af þinge sum honum fylghia skulu ok vitna þet þær görs. Vilja þe ei honom fylghia, þa böte huar þera þræ marker til þræskiptis. Kan han hona ei fa vtan han dyr bryte, vari saklös. Kombær ok nakar skælnæter þera mællum, af þy æt han vil hona vt taka, ok kombær þer drap ællæ saar, vari þet alt ogilt þe fa sum hona væria vilia, varka þe æntiggæ sare ællæ dræpne sum hona haua vilia, vari þet alt tuegilt þem görs. Hæte sikan þe kona lagtakin ok ei ranetakin.

(Nu har en man fäst sig hustru och vill bygga hjonelag; då skall han tillsä-ga giftomannen sex veckor före den dag, då han vill göra bröllop. Vägras hon honom utan förfall, då skall den som det gör böta fyrtingo marker och gottgöra honom till fullo kostnaden efter som gode män värdera den, två å varderas vägnar. Det är laga förfall, att hon är sjuk eller att några sådana hinder hava tillkommit, att de icke kunnat bygga hjonelag med Guds lov och kyrkans rätt. Vägras hon honom, då fare han till tinget och tage dom till att samla sina fränder och tage ut sin fästekvinna; och domaren skall nämna fyra män av tinget, som skola följa honom och vittna om det som där göres. Vilja de ej följa honom, då böte var och en av dem tre marker att skiftas i tre lotter. Kan han ej få henne utan att han bryter dörr, vare han saklös. Uppkommer någon tvist dem emellan, därav att han vill taga ut henne, och händer där dråp eller sår, vare allt det ogilt, som de få, som vilja hålla henne kvar. Om de som vilja hämta henne bliva sårade eller dräpta, skall allt det som göres dem gäldas med dubbel bot. Sedan hete den kvinnan laga tagen och ej råntagen.)

Det stora problemet består alltså i att brudens giftoman, med eller utan sina släktingars hjälp, vägrar lämna ut bruden till brudgummen. Lagen ger giftomannen bara två skäl för "leveransvägran", nämligen att bruden blivit sjuk eller att det uppdagats att hon inte kan gifta sig med mannen på grund av förbud i kyrkorätten. Saknar giftomannen däremot laga skäl att hålla inne bruden, ska fästmannen skaffa sig ett utmätningsbeslut på tinget och i vittnens närvaro hämta ut sin brud, även om det måste ske till priset av grov åverkan på den tredskande svärfaderns egen-dom, ja till och med blodsutgjutelse och död bland hans försvarare. Tala om tillämpning av principen att avtal ska hållas!

Alla svärfäder är emellertid inte lika vrånga och omöjliga. I nästa flock infogar landslagen därför det, som man får hoppas, mera normala alternativet att bruden avlämnas i fred och sämja. Det är här *giptarmalet* kommer in i bilden (GB 5 pr):

Nu belis brudgomme giftu maal,²² þa skal giftoman honum fæstekonu hans giftæ ok i hender sætiæ með þessum orðum: iak gifter²³ þik mina dottor til heters ok til husfru, til halva siæng, til laas ok nykla, ok til huaru þen þrikiu þæning i æghin ok ægha faan i lös örum, ok til allan þen ræt sum vplandz æru lagh ok þen hælgher erik gaf, i namþn fators, sons ok þæs hælgha andæ.

(Nu begär brudgummen giftermål, då skall giftomannen bortgifta till honom hans fästekvinna och överlämna henne till honom med dessa ord: "Jag gifter dig min dotter till heder och till husfru, till halva sängen, till lås och nycklar och till var tredje penning, som I ägen eller kunnen komma att äga i lösöre, och till all den rätt som är Upplands lag och Helge Erik gav, i Faderns, Sonens och den Helige Andes namn".)

Brudgummens vedermödor är emellertid fortfarande inte över. Nu ska bruden föras hem. Lagen kan emellertid inte släppa sin pessimistiska grundinställning att allt elände kan hända på vägen (GB § 6).

Nu hauer brudgomme brud sine fangit ok vil hona heem föra, kan hon dö för æn hon heem komber til hans ællæ i siæng með honum, þa skal henna lik ater til fators ællæ æruingæ föras, ok alt þet með henne var giuit af fators garþe ællæ frændæ; brudgomme taki ater förninga sina þa sum han henne förþe. Dör ok brudgomme, vari lagh samu, utan brud havi förninga sina þe sum han henne förþe.

(Nu har brudgum fått sin brud och vill föra henne hem; dör hon, förr än hon kommer hem till honom eller i säng med honom, då skall hennes lik föras tillbaka till hennes fader eller hennes arvinge, och allt det som var givet med henne från faderns gård eller frändernas. Brudgummen tage tillbaka sin förning, som han förde till henne. Dör brudgummen, vare samma lag, utom att bruden må ha kvar sina förningar, som han förde till henne.)

Men, så äntligen är de hemkomna lyckligt och oskadda. Först nu börjar vi skymta det färdiga äktenskapet (GB 6:1, GB 9).

Nu ær brud heem kumin heel ok heelbrughæto, þa skal hon með bonda sinum i siæng ganga. þa þe naat haua saman lighat, þa ær han henna rætter malsman, ok agher sökia ok suara for hona; þa skal han henne morghongauo giua. --- Nu sit an bonde ok husfru gift æru, þa þe haua naat i siæng saman lighat, þa ær han henna rætter malsman, ok ægher sökia ok suara for hona; þa skal [han] henne morghongauo giua.

(Nu har bruden kommit hem frisk och helbrägd; då skall hon gå i säng med sin man. Då de hava legat samman en natt, då är han hennes rätte målsman och äger att söka och svara för henne. Då skall han giva henne morgongåva. --- Sedan bonden och husfrun äro gifta, då de hava legat en natt i säng samman, då är han hennes rätte målsman, och han äger att söka och svara för henne. Då skall han giva henne morgongåva.)

Om vi nu återvänder till *giptarmalet*, kan vi alltså se att det finns infogat i ett sammanhang, som handlar om att äktenskapet inte kan fullbordas, därför att bruden av skiftande anledningar inte "levereras" till brudgummen på överenskommet sätt och i avtalad tid. Genom *giptarmalet* förklarar giftomannen att han och hans släkt inte längre har några anspråk på bruden. Bruden kan med andra ord levereras på villkoret att hon får de rättigheter inom äktenskapet, som formeln uttrycker. *Giptarmalet* var en direkt parallell till vigseln. Vid vigseln avgavs löftena i närvaro av giftomannen, som tyst samtyckte till rättshandlingen. *Giptarmalet* var däremot nödvändigt för den rättsliga klarhetens skull, om fästningen inte konfirmerades med vigsel utan fullbordades genom sexuellt samliv.

Sett mot bakgrund av vad vi vet om det sena 1200- och tidiga 1300-talets politiska och sociala förhållanden, inte minst den godsägande adelsklassens framväxt, framstår *giptarmalet* som högst funktionellt. Giptarmalsorden är i samma grad som vigseln i kyrkan inför präst och vittnen uttryck för strävan att för framtiden garantera klarhet och bevisning om vad man kommit överens om beträffande de nygiftas ställning och villkor.

Giptarmalet "skapade" däremot inte äktenskapet. Det saknade konstituerande verkan för äktenskapet, därför att giftomannen ju själv inte kunde råda över de nygiftas framtid. Han var från det ögonblick äktenskapslöftena nått sin kroppsliga fullbordan inte längre kvinnans förmyndare. Giftermålsorden skulle nämligen inte ha kunnat göra varken till eller ifrån om brudparet redan givit varandra äktenskapslöftena och påbörjat samlivet, egalt om löftena givits vid fästningen eller vid vigseln i kyrkan. Då var de gifta enligt kyrkans rätt, och det var ju kyrkorätten som bestämde, vilka äktenskap som var giltiga och vilka som var ogiltiga. Tolkas giftermålsformeln i ljuset av den kanoniska äktenskapsteorin, blir den meningsfull. Tillskrivs den, i enlighet med den germanistiska teorin, verkan som konstituerande för äktenskapet blir den meningslös, eftersom ett äktenskap som grundats enbart på giftermål och sänggående skulle ha ogiltigförklarats vid en biskopsprövning.

Det kan mycket väl vara så att *giptarmalet*, som germanistiskt inriktade forskare så ivrigt hävdade, har en äldre, germansk förhistoria. Men säg den germanska rättsprincip, som inte bara kan beskrivas som en materialisering av kanonisk rätt utan dessutom fastställer medeltidskatolska brudars äktenskapliga rättigheter under åberopande av både Sankt Eriks lag och med ed i Den Heliga Treenighetens namn?

9. Löftena som tecken på individens emancipation

Varför löften just i kyrkan? Det svar som efter hand växt fram i denna uppsats har förhoppningsvis visat att rätten bakom riten varit laddad med både politiskt och moralteologiskt sprängstoff. Den medeltida äktenskaps-

rätten visar sig ha mycket litet att göra med rättsregler som antagits spegla den kulturella brytningen mellan den nya kanoniska rätten och den gamla, germanska rättsordningen. Reglerna om äktenskaps ingående låter oss i stället se den kanoniska rätten under inkulturation i ett samhälle, där den går i konflikt med världsliga egendoms- och maktkonstellationer, enskilda individer och hela släkter. Kyrkorätten attackerade i själva verket genom sin lära om ingående av äktenskap en hel social struktur, där föräldramakten och släktintresset gick före individens frihet. I den kampen var särskilt kvinnans fria "Ja!" i kyrkan ett argument med långt mer än symbolvärde. Det rättsliga regelverket kring löftena i kyrkan syftade ytterst sett till att värna den enskildes integritet och rätt att ta ansvar för både sitt eget liv och sin livskamrats.

Så borde det väl vara också idag, och är det så, kan vi kanske fortfarande känna närvaron av Gratianus, Petrus Lombardus, Alexander och Innocentius varje gång det lovas "Ja!" i kyrkan.

FÖRKORTNINGAR

add.	"additamenta", tillägg till Yngre västgötalagen
DL	Dalalagen
DS	Diplomatarium Suecanum
GB	Giftermålsbalk
GL	Gutalagen
HL	Hälsingelagen
KkB	Kyrkobalk
KL	Kyrkolagen [1686]
KO	Kyrkoordning
MELL	[Magnus Erikssons] landslag
pr	"principium", dvs första stycket i en flock
Sdml	Södermanlandslagen
UL	Upplandslagen
VgL I	Äldre västgötalagen
VgL II	Yngre västgötalagen
VmL	Västmanlandslagen
ÄB	Ärvidabalk
ÖgL	Östgötalagen

NOTER

1 Beträffande de germanistiska tolkningsmisstagen, se Sjöholm, E, *Sveriges medeltidslagar: Europeisk rättstradition i politisk omvandling*. Lund 1988. Av utrymmesskäl kan Sjöholms teser inte kommenteras här.

2 UL ÄB 1 pr, VmL ÄB 1 pr, VgL II add 8.

3 UL ÄB 3 med paralleller i HL ÄB 3 samt VmL ÄB 3.

4 DS 38 (1152), DS 56 (1161), DS 156 (1216) och DS 186 (1220).

5 VgL II GB 16 räknar upp ett antal skäl som kan ge giftomannen rätt att dröja med att överlämna bruden till brudgummen, t ex borån, brand som förstört bröllopskläderna mm. Giftomannen kan också se sig föranlåten att "värja henne för honom; då skall han inför biskopen med de närskyl-daste räkna, att deras frändskap är så nära, att de icke må leva samman enligt Guds rätt. Och säger han nej därtill, att han icke har fäst henne, då skall biskopen pröva det med vittnen".

6 Västmannalagen antyder visserligen att hindersprövningen kunde ske, då någon ville bryta fästningen. "Nu är kvinnan själv med på fästnings-stämman; då brytes deras trolovning endast om biskopen vill; han skall pröva de hinder, som äro dem emellan." (VmL ÄB 1 § 4). Texten får emellertid inte pressas alltför hårt. Den visar ju bara att biskopen prövade lagligheten av brutet fästnings- och trolovningslöfte. Texten säger ingen-ting, om vigsel eller giftermål eller bådadera följde på fästningen.

7 Reformationen innebar ingen principiell förändring av lysningsbestäm-melserna. Både KO 1572 och KL 1686 visade att prästerskapet hade svå-righeter att få lysningsreglerna efterlevda. Under åren efter 1686 förekom tydligen allmänt att lysningen förlades omedelbart före vigseln. Först sedan vigseln genom 1734 års lag gjorts obligatorisk vid äktenskaps ingå-ende blev lysningen i praktiken oundviklig. Utan lysning i föreskriven ordning, ingen vigsel, och utan vigsel, inget äktenskap. Före ikraftträdan-det av 1734 års lag gavs dock dispens från tvånget att lysa tre gånger. KL 1686 upptog två sådana dispensfall, nämligen att mannen uppbadats mot fienden samt att ena fästeparten blivit svårt sjuk och utan utsikter att överleva. I inget av dessa fall fanns ju möjlighet att invänta treveckors-periodens slut. I 1734 års lag upptogs inte sjukdomsdispensen, men den kom att accepteras i praxis, som byggde vidare på KL 1686.

8 KO 1572 konfirmerade denna linje, vilket innebar att hindersgränsen drogs mellan fjärde och femte led jämn sidolinje. Detta gick i och för sig faktiskt längre än föreskriften i 3 Mos 3:18, som ej tillät giftermål mellan å

ena sidan en man och å den andra hans mor, syster, sondotter, dotterdotter, faster och moster. Den rigorösare linjen var dock inte orubblig och dispens gavs i fall som inte uttryckligen förbjudits i Mose lag. Under 1600-talet tenderade den kyrkorättsliga doktrinen att vilja inskränka antalet förbjudna led. 1734 års lag stadgade hinder mellan släktingar i rätt upp- och nedstigande led, mellan syskon inbördes och mellan syskon och syskons avkomling. Giftermål mellan kusiner accepterades dock fortfarande inte, men KM:t kunde ge dispens i fall av kusinäktskap.

9 Självklart bedömdes ett insiktsmisstag i god tro på ett helt annat sätt än de rena ondtröfallen. Det märktes inte minst långt senare, under 1720-talet, när många karoliner återvände hem efter lång krigsfångenskap i Ryssland. Den lagtekniska lösning man då fann på byggde på ren billighet, eftersom ingen part kunnat förutse situationen.

10 Här följer bötesbelopp i texten.

11 Här följer bötesbelopp i texten.

12 Enligt VmL spelade det ingen roll hur bruden satte sig över sina föräldrars vilja: "--- vare sig hon tager honom till äkta man eller i lönskaläge."

13 UL ÄB 1, HL ÄB 1 § 2, Sdml GB 1 § 1, VmL ÄB 1, VgL II add 8.

14 Jfr. MELL GB 2 1 och GB 3:

Fester nakar man ællæ gifter annar æn rættar malsman, sum för ær sakt, böte fyrtiighi marker malsæghanda, kununge ok hærale, ællæ viii lof af rættum giftæmanne með tolf bolfastæ manna ele, ællæ ok dyli með samu mannum æt ðet ær ei hans gærð.

(Fäster någon eller bortgifter, en annan än rätt målsman, som förut är sagt, böte fyrtio marker till målsägande, konung och härad, eller styrke lov av rätt giftoman med ed av tolv bofasta män. Eller ock styrke han med lika många män, att det ej var hans gärning.)

Huilikin mö man taker mote fators vilia ællæ motors, huat hon taker han til laghgiftan man ællæ löskælæghe, havi forgiort fætrine ok mötrine ok ængo ætro arue. Vil fater ok moter henne forlata sak sina, ða taki hon fullan arf lut. Nu delis ðer om, huat henne var ðet forlatit ællær ei, ða skulu ðet tolf mæn vita.

(Om en mö tager man mot faders eller moders vilja, vare sig hon tager honom till laggift man eller i lönskaläge, har hon förverkat sitt fädernearv och sitt modernearv, men intet annat arv. Vilja fader och moder förlåta hennes skuld, då tage hon full arvslott. Nu tvistas därom, huruvida det hade förlåtits henne eller ej, då skola tolv män pröva det.)

15 Dvs i vittnens närvaro.

16 Här kursiverat.

17 Den andra rättsordningen inom linköpingsstiftet, GL, ger samma intryck att vigseln kombinerades med giftermål, låt vara uttryckt på ett kryptiskt sätt: "--- Men frändernas ritt är bortlagd. Där sjunges brudmässan, där den unge mannen är och bröllopet skall drickas ---." (GL 24) Även skånska stadsrätten visar hur långt utvecklingen gått runt 1320. SkL 27 blandar t o m ihop begreppen: "Detta är rätten om giftermål. Om någon vill fästa sig kvinna eller mö till hustru, skall han fästa henne med vittnesbörd av präst och andra goda män och kvinnor. Så skall han guld-fästa sig hustru till halvt bo, fånget och ofånget."

18 Dvs efter giftermålet

19 VgL I GB 9 pr, § 1, VgL II GB 16, ÖgL GB 8, 9, UL ÄB 2, HL ÄB 2 § 1.

20 Ett antal handskrifter har *giptamal*, *giptamalum* eller *giptomalum*.

21 Översättningen enligt Holmbäck, Å, Wessen, E, *Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning*. Lund 1962.

22 Några handskrifter: *gifta maall*; ett par: *festemaal*.

23 Några handskrifter: *gifuer*, några *gifte*.

Summary

By a provision in the law of 1734, church wedding was made compulsory for contracting a marriage. Without the wedding - a marriage was not recognized by law. Hereby, Church and Government could more easily control people's cohabiting, and increase social control. With the above, however, a tradition was broken, which can be traced back, at least to 13th century provincial laws. In the 500 years before 1734, the law namely accepted two ways into marriage: engagement/fastening (*fästning*) followed by either wedding (*vigsel*) or marriage (*giftermål*); in both cases it was presupposed that the marriage be sexually consummated for full legal rights to ensue.

Research has usually maintained that the alternative with marriage (*giftermål*) has been a remnant of a Germanic initiation rite, whereas the wedding (*vigsel*) has been brought into our culture by Church. Engagement/fastening (*fästning*) meant that a preliminary marriage came about, which was more than engagement/fastening only. At the engagement/fastening, two families agreed both to marry two young persons together and to settle the economic terms of the future matrimony. After a while the engagement/fastening had to be consummated by marriage and the beginning of a sexual life together for the matrimony to reach full legal rights. The marriage meant, as many scientists have understood it, that the guardian (*giftoman*) - usually the father of the bride - gave the daughter away to the bridegroom and his family; a free choice of husband and wife was, on the other hand, hardly the case.

At the wedding, the bride and groom made their promises of marriage in public in front of the congregation at a ceremony in church. The aim of the wedding was to guarantee that the parties entered into wedlock while enjoying full liberty of choice and also to announce that matrimony had really come about. Hereby, the wedding became a means in the hands of the Church to break down the families' influence when choosing a spouse.

In this article, the medieval legal sources are being interpreted in the light of the canonical marriage theory, which claimed that married life was to be entered into both by means of promises and cohabitation. The idea that married life could be entered into by way of marriage (*giftermål*), i.e. that the bride could be given away by the guardian, was incompatible with canon law. The *precedere* of provincial laws at the entering into marriage was, instead, so marked by canon law that a Germanic interpretation of the texts in question will not do. So, supposedly, marriage (*giftermål*) must have played a part other than being the foundation of married life. One hypothesis is being tried here, which implies that the marriage, seen in its context, contained a declaration by the guardian that the bride was married off on conditions enumerated in the marriage

formula. Married life came about in a gradual process consisting of fastening/engagement, wedding, marriage, and the start of cohabitation. Of these four elements, marriage (*giftermål*) was a side issue. Its function was to announce, in front of the wedding guests gathered together, that the bride got married with the permission of her parents, and that the parents expected the bride to have the rights in her marriage which had earlier been agreed on. Marriage did not lay the foundation for matrimony. The wedding made it possible for the Church to check that the parties did marry at full liberty of choice and with no impediment to marriage. From then on, nobody could doubt that the marriage had been entered into in an order which made it legally valid in all respects.